

onder sociologen

B. Tromp

De sociologie gaat vandaag de dag gebukt onder het naast elkaar bestaan van de meest uiteenlopende "richtingen", "theorieën", "scholen", "benaderingen", "paradigma's". Deze verschillen, hoe men ze ook noemt, niet alleen in de keuze van hun onderzoeksthema's, maar ook in wat als bruikbare methoden van onderzoek wordt beschouwd; in de criteria waarmee de resultaten van sociologische arbeid worden beoordeeld; en in vooronderstellingen over de aard en toegankelijkheid van de sociale werkelijkheid.

Deze stand van zaken is echter niet nieuw. Dit zogenaamde "pluralisme" in de sociologie is zo oud als de sociologie zelf. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de meeste hedendaagse "stromingen" in de sociologie direct of indirect afstammen van klassieke sociologieën. Wie de huidige situatie typeert als de "crisis van de sociologie" gaat daaraan voorbij. Verbazingwekkend is niet het huidige "pluralisme", maar de tijdelijke hegemonie binnen vooral de Amerikaanse sociologie van één bepaalde school. Het vooral door Talcott Parsons gecodificeerde en uitgewerkte structureel-functionalisme heerste tussen 1950 en 1965 de sociologie in een mate dat ook in Nederland de mening postvatte, dat het gedaan was met al die verschillende "benaderingen". Nu was de tijd aangebroken van "convergentie tot een geïntegreerd wetenschapssysteem", zoals de veel geciteerde woorden van Van Doorn en Lammers aan het begin van hun baanbrekende *Moderne Sociologie* luiden. "De tijd van de grote stelsels, als éénmanswerk ontworpen en in het gunstigste geval tot "scholen" omgebouwd is voorbij", stelden de auteurs in 1959 op besliste toon vast. (1) Het is de geleidelijke ineenstorting van deze "Amerikaanse standaard-sociologie" - een gelukkige term van Mullins (2) - geweest, die aanleiding gaf tot veel geschrijf over de hedendaagse "crisis in de sociologie".

De constatering dat die crisis zo oud is als de sociologie zelf (3) is juist, maar men schiet er niet veel mee op. Waar het om gaat, is dat de meeste sociologen die zich over dit soort zaken druk maken, de situatie wél als iets nieuws, iets verontrustends, als een crisis, ervaren. In plaats van over een crisis in de sociologie zou men ook over een crisis onder sociologen kunnen spreken. Het eindresultaat blijft hetzelfde:

* Dit artikel is het eerste hoofdstuk van mijn boek *De samenleving als oplichterij*, dat begin 1977 bij de Arbeiderspers zal verschijnen.

een crisis onder sociologen is een crisis in de sociologie, zoals een eenvoudige toepassing van de stelling van W.I. Thomas ons leert: "if men define a situation as real, it is real in its consequences". (4)

Er zijn binnen de sociologie veel pogingen gedaan om de diverse "scholen", "richtingen", enzovoorts in kaart te brengen en zo onderling tenminste enigszins vergelijkbaar te maken. Zulke pogingen staan bijna altijd onder sterke invloed van Kuhns werk over de structuur van natuurwetenschappelijke revoluties. Aan Kuhns reserves ten aanzien van de mogelijkheid zijn theorie ook op de sociale wetenschappen toe te passen (5) wordt daarbij echter vrijwel altijd voorbijgegaan.

Robert Friedrichs, een van de pioniers op dit terrein, ontdekte zoveel verschillende sociologieën dat het er veel van weg heeft of elke socioloog een eigen richting vertegenwoordigt. (6)

Wallace gaat minder inductief te werk. Hij construeert een prachtige systematiek, waarin echter een van de twaalf typen sociologische theorie die volgens dit systeem mogelijk zijn, niet bestaat. Daar staat dan weer tegenover dat een aantal wél bestaande er niet in passen. De theorieën die zowel bestaan als in het schema passen, lopen blijkbaar dwars door de theoretici heen: Parsons hoort volgens Wallace deels thuis bij 't "Social Actionism", deels bij het "Functional Imperativism", terwijl George C. Homans wordt gepresenteerd als een protagonist van zowel 'materialisme' als 'psychologisme'. (7)

Naast classificaties op basis van formele gezichtspunten vindt men langzamerhand ook studies die het "pluralisme" sociologisch analyseren. De bekendste, en in veel opzichten ook de beste in deze categorie is die van Mullins. Mullins spoort een achttal "theoriegroepen" in de Amerikaanse sociologie op, en analyseert deze vervolgens zowel in termen van hun wetenschappelijke producten als in die van de onderlinge relaties van de beoefenaars ervan. Hoewel hij ontkomt aan de fout het bestaan van sociale verschijnselen aan te nemen op basis van een formele classificatie, vervalt Mullins in een tegenovergestelde vergissing. Het feit dat een "theoriegroep" een groep in de sociologische betekenis van 't woord is (de leden van de groep citeren elkaars publicaties, gebruiken een groeps-taal, ontmoeten elkaar regelmatig, enzovoorts) betekent nog niet noodzakelijkerwijs dat zo'n "theoriegroep" inderdaad exclusief één bepaalde "benadering", "school", of "paradigma" vormt. Volgens Mullins faalt zijn model slechts bij één van de door hem beschreven groepen. Er is echter reden om aan te nemen dat op zijn minst de door hem onderzochte "structuralisten", "social forecasters" en "small group theorists" weliswaar sociale groeperingen vorm(d)en, maar niettemin helemaal niet exclusief een bepaald eenduidig theoretisch gezichtspunt vertegenwoordigen.

Het identificeren van "benaderingen" in de sociologie, dat is de les die lezing van Friedrichs, Wallace en Mullins leert, dient zowel een wetenschapsfilosofische als een wetenschaps-sociologische component te hebben. Zonder de laatste loopt men de kans te vervallen tot fraaie, maar empirisch lege typologieën. Zonder de eerste ziet men theoretici aan voor theorieën.

Door de wetenschaps-sociologische component à la Mullins te verbinden met het door de wetenschapsfilosoof Imre Lakatos ontwikkelde concept van "wetenschapsprogramma's" (8) en door dit laatste uit te bouwen tot een drielagenmodel verkrijgt men een in principe bruikbaar instrument voor de analyse van sociologische "scholen". (9)

Lakatos hanteert dit concept enkel voor 't verhelderen van zijn wetenschapsfilosofische denkbeelden. De discussies die hij voerde, behelzen eveneens uitsluitend problemen uit de filosofie der natuurwetenschappen. (10) In deze beschouwing gaat 't er mij echter niet om zijn ideeën hier verder uiteen te zetten, maar om ze te gebruiken.

Een wetenschapsprogramma wordt door Lakatos gekarakteriseerd als een stelsel van regels, die de onderzoeker zeggen welke richting hij niet moet inslaan ("negative heuristic") en welke paden daarentegen de voorkeur verdienen ("positive heuristic"). (11) De "negative heuristic" houdt in dat er een "harde kern" van veronderstellingen over de werkelijkheid bestaat, die karakteristiek is voor 't desbetreffende wetenschapsprogramma, en niet wordt opgegeven bij de eerste de beste onderzoeksresultaten die daarmee in strijd zijn. De "positive heuristic" levert op zijn beurt een programma van te onderzoeken verschijnselen.

Lakatos' concept is om zo te zeggen metatheoretisch. Bij de vergelijking van wetenschappelijke prestaties dienen volgens hem niet afzonderlijke theorieën of zelfs groepen van theorieën als eenheid van analyse genomen te worden, maar het wetenschapsprogramma waar ze deel van uitmaken. (12)

Bij de ombouw van dit concept teneinde 't voor de analyse van "scholen" in de sociologie bruikbaar te maken, zou ik naast het metatheoretische niveau waarop Lakatos een wetenschapsprogramma omschrijft, nog twee andere lagen willen onderscheiden: die van de theorie en die van de onderzoekspraktijk. Daarnaast dient expliciet vastgesteld te worden wat Lakatos stilzwijgend aanneemt: dat een wetenschapsprogramma echt bestaat en niet alleen een constructie achteraf is.

De eerste laag van een wetenschapsprogramma is dan van meta-theoretische, wetenschapsfilosofische aard. Hier vindt men de centrale uitgangspunten, de harde kern en het onderzoeksprogramma geformuleerd. Als voorbeeld kan het in vele varianten terugkerende verschil tussen fenomenologisch en positivistisch gekleurde wetenschapsprogramma's dienst doen. Volgens de laatste is het doel van de sociologie empirische regelmatigheden

in sociaal gedrag op te sporen, die, als ze maar vaak genoeg waargenomen worden, uiteindelijk de status van wetmatigheden krijgen, met behulp waarvan dan afzonderlijke gebeurtenissen voorspeld of verklaard kunnen worden. Fenomenologisch georiënteerden vinden daarentegen dat het het doel van de sociologie is om de regels en motieven te achterhalen die mensen hanteren om ordening en zin aan hun bestaan te geven. Dergelijke centrale vraagstellingen houden niet alleen een definitie van de aard van de sociale werkelijkheid in. Op dit niveau vindt men eveneens de eisen geformuleerd waaraan sociologische theorieën binnen dat wetenschapsprogramma moeten voldoen. Het hypothetisch-deductieve verklaringsmodel, dat volgens wetenschapsfilosofen de basis vormt van theorievorming in de natuurwetenschappen (13), stelt bijvoorbeeld andere eisen aan een theorie dan probabilistische modellen (14) en zeker andere dan het model van het "practische syllogisme". (15)

Met andere woorden: op dit niveau worden de voor het wetenschapsprogramma centrale methodologische en sociaalfilosofische principes geformuleerd.

De tweede laag van een wetenschapsprogramma bestaat uit theorieën, heel ruim te omschrijven als stelsels van uitspraken over de sociale werkelijkheid. De precieze vorm van die theorieën is al bepaald door de methodologische regels van de eerste laag, zoals de inhoud van die theorieën op zijn beurt afhangt van de "harde kern" en de "positive heuristic". De derde laag is die van de onderzoekspraktijk. Deze is hiërarchisch af te leiden uit de beide voorgaande. Sommige technieken en stijlen van onderzoek zullen beter passen in bepaalde wetenschapsprogramma's en andere slechter of helemaal niet. Symbolisch interactionisten maken in het algemeen geen gebruik van massale enquête-technieken, terwijl kritisch rationalisten zich zelden zullen verlaten op methoden van participerende waarneming.

Kan men deze drie lagen van een wetenschapsprogramma identificeren aan de hand van de studie van theoretische verhandelingen, leerboeken en onderzoeksverslagen, kortom aan de hand van wat binnen de firma Popper & Sons bekend staat als "objecten van de derde wereld", (16) de identificatie van de wetenschaps-sociologische dimensie dient plaats te vinden door na te gaan in hoeverre een wetenschapsprogramma bewust aangehangen en uitgevoerd wordt door een als zodanig geïnstitutionaliseerde groep sociologen.

Wat is nu 't voordeel van de hier ontwikkelde idee van wetenschapsprogramma's in de sociologie? Wel, met behulp van dit concept wordt 't mogelijk om verschillen in stijlen van sociologiebeoefening te identificeren en te onderscheiden. Daarbij komen een aantal winstpunten ten opzichte van andere identificatie- en vergelijkingsmethoden naar voren. Allereerst wordt op deze manier eerder geïdentificeerd dan

geclassificeerd. Niet de onderzoeker construeert op basis van zijn theorie andere theorieën, waarin hij allerlei sociologen plaatst die zichzelf daar zeker niet thuis zouden voelen. Mullins rekent bijvoorbeeld Tom Hayden en Barrington Moore beide tot de "radical-critical theory". Afgaande op hun publicaties (17) is 't echter vrijwel uitgesloten dat zij zich in elkaars wetenschappelijk gezelschap thuis zouden voelen. Een classificatie in termen van wetenschapsprogramma's heeft, kortom, tot voordeel dat niet mogelijke "richtingen" geconstrueerd worden, maar feitelijke geïdentificeerd. (18)

Het tweede voordeel van deze aanpak is dat de onderzoeker (en daarna wellicht de onderzochten) gedwongen worden om na te gaan hoe compleet een wetenschapsprogramma is. De analyse zal dan niet zelden neerkomen op een démasqué der gemaskerden. Veel programma's zullen gebrekkig ontwikkeld blijken te zijn. Men zal waterhoofden aantreffen, en lemen voeten; kolossale rompen met hoofdjes erop als erwten zo groot; aapachtigen zonder ledematen, gedochten die ook de meest kritische socioloog doen verbleken. Enkele van de meest strijdbare (kritisch rationalisme) of meest omstredene (neodialektiek à la Habermas) blijken, om een voorbeeld te noemen, eigenlijk niet veel verder te komen dan het gelijkvloerse niveau van de wetenschapsfilosofie. Zeker: het gaat daarbij om immense vloeroppervlakken, maar het blijft uiteindelijk een platvoers niveau, bedekt met beschouwingen over hoe sociologie beoefend zou kunnen worden als men dat zou gaan doen. Blijft een wetenschapsprogramma in dit stadium van incompleetheid steken, dan is na een aantal jaren de conclusie gerechtvaardigd dat het programma niet zozeer onrijp alswel onvruchtbaar is. Daarentegen zijn er ook wetenschapsprogramma's die als het ware in de lucht hangen omdat ze een expliciete wetenschapsfilosofische of zelfs maar theoretische basis ontberen. Veel marktonderzoek, veel commerciële of in opdracht van de overheid vervaardigde sociologische research valt in die categorie.

Natuurlijk werpt deze indeling z'n eigen problemen op. Naast de standaard-woning met drie woonlagen zullen er ook split-levelflats, gemeenschappelijke woonruimtes en afgeschutte zolders blijken te zijn. Dit nadeel vertoont zich echter vanuit een andere gezichtshoek als een voordeel. Zo kan vermeden worden dat theorieën met eenzelfde wetenschapsfilosofische basis als aparte wetenschapsprogramma's worden opgevoerd. Dat is een bezwaar dat tegen bijvoorbeeld de concepties van zowel Friedrichs, Ritzer als Mullins gemaakt kan worden.

Door de wetenschapsfilosofische laag niet van die der theorieën te onderscheiden belandt Friedrichs in een rijstebrijberg van theorieën; een probleem dat hij vervolgens tracht op te lossen door de laatsten uit te roepen tot "tweederangsparadigma's", die dan weer de afgeleiden zouden zijn van "eersterangsparadigma's" (19). Deze eersterangsparadigma's corresponderen in zekere mate met wat ik de wetenschapsfilosofische laag van wetenschapsprogramma's heb genoemd. Maar bij Friedrichs gaat het enkel om de sociaalfilosofische aspecten

van deze laag. Zijn "eersterangsparadigma" bestaat uit het beeld dat de socioloog van zijn eigen rol in de maatschappij heeft. Dit zelfbeeld reguleert volgens Friedrichs namelijk de inhoud van de "tweederangsparadigma's". Op hun beurt kunnen deze "zelfbeelden" teruggebracht worden tot de ideaaltypen van "priester" en "profeet". Dergelijke sociaal filosofische uitgangspunten maken zeker deel uit van de wetenschapsfilosofische laag van wetenschapsprogramma's. Ze zijn er echter niet identiek mee: er is meer.

In een kritiek op Friedrichs heeft George Ritzer een met de hier ontvouwde idee van wetenschapsprogramma's overeenkomend model uiteengezet. (20) Als noodzakelijke elementen van een wetenschapsprogramma noemt hij: theorieën, methoden, onderzoeksinstrumenten en een karakteristieke studie die als inspirerend voorbeeld dienst doet. Hoewel een duidelijke vooruitgang vergeleken met Friedrichs, is ook Ritzers omschrijving van de wetenschapstheoretische laag nog te beperkt. Maar uit de wijze waarop hij zijn ideeën in praktijk brengt, uit de conclusies die hij trekt (21), blijkt een sterke overeenkomst met de gepresenteerde conceptie.

Mullins tenslotte verwaarloost de wetenschapsfilosofische en theoretische lagen in een mate dat de verschillen tussen de door hem geïdentificeerde "theoriegroepen" soms uitsluitend neer lijken te komen op verschillen in de onderzoeksstijl. De "new causal theory" en de "structuralists" verschillen bijvoorbeeld niet in wetenschapsfilosofische uitgangspunten en nauwelijks in theorieconceptie (22). Aan de andere kant onderkent Mullins niet of nauwelijks de vrij scherp tegenover elkaar staande wetenschapsfilosofische uitgangspunten van behavioristen en cognitieve psychologen die hij beide rekent tot de "small group theory" (23).

De hier ontwikkelde classificatie in termen van wetenschapsprogramma's maakt het daarentegen mogelijk vergelijkbare en onvergelijkbare zaken uit elkaar te houden. Onderzoekingen en theorieën binnen een bepaald programma moeten immers aan dezelfde wetenschapsfilosofische uitgangspunten refereren. In dat geval zou ik van *intern pluralisme* willen spreken. Van zulk een intern pluralisme zijn de "elitistische" en de "pluralistische" theorieën en onderzoekingen op het terrein van lokale macht een voorbeeld. Ze verschillen in onderzoeksstijlen en gedeeltelijk verschillen ze ook op theoretisch niveau, terwijl de onderzoekers in het algemeen door verschillende politieke opvattingen gedreven lijken te worden (24). Maar op wetenschapstheoretisch niveau onderscheiden "elitisten" zich niet fundamenteel van "pluralisten" en daardoor zijn hun onderzoekingen, zij het met enige moeite, vergelijkbaar, wederzijds kritiseerbaar en uiteindelijk in nieuw onderzoek te combineren (25).

Wetenschapsprogramma's in hun geheel, en in zekere zin is dat de moraal van het voorgaande, zijn echter niet direct vergelijkbaar.

Vergelijking is immers pas dan mogelijk als er standaarden van vergelijking zijn. Dergelijke standaarden zouden zich op het niveau van de wetenschapsfilosofie moeten bevinden en dus deel uitmaken van de te vergelijken programma's. De "crisis in de sociologie" is dan ook niet zozeer gekenmerkt door het bestaan van verschillende en tegengestelde "stromingen", maar door het feit dat er geen algemeen aanvaarde kwaliteitsstandaarden zijn, die voor alle wetenschapsprogramma's gelden (26). Deze situatie nu zou ik willen typeren als *extern pluralisme*.

Klima's verklaring van de achterstand die de sociale wetenschappen zouden hebben ten opzichte van de natuurwetenschappen (27) dient zich aan als sociologisch. Daardoor verschilt ze van de meeste beschouwingen op dit terrein, die de wortel van de moeilijkheden in wetenschapsfilosofische eigenaardigheden zoeken, of in de aard van de sociale werkelijkheid. Klima's beschouwing is intelligent, origineel, elegant en representatief voor een invloedrijke traditie in de sociologie. De verklaring die hij voorstelt is bovendien fout; deze vijf kenmerken maken zijn essay een geschikt uitgangspunt voor een verdere analyse van het pluralisme onder sociologen. Hoewel de kern van Klima's artikel een analyse van dit theoretisch pluralisme is, maakt hij geen systematisch onderscheid tussen wetenschapsprogramma's, theorieën en de wetenschapsfilosofische onderbouw van wetenschapsprogramma's. Hij maakt geen verschil tussen intern en extern pluralisme. Wel spreekt hij van "echt" en "pseudo" pluralisme. Het is mijn stelling dat Klima niet alleen een onjuiste verklaring van de "crisis in de sociologie" geeft, maar dat hij daarbij ook een onjuiste legitimatie van het sociologenberoep construeert; een stelling waarvan ik de onderdelen in deze volgorde wil argumenteren.

Enigszins losjesweg omschrijft Klima theorie als een verzameling logisch verbonden uitspraken waarvan in ieder geval de minst algemene empirisch toetsbaar dienen te zijn (28). Dergelijke uitspraken dienen dan volgens hem een "als ....., dan ....." structuur te hebben. Deze en andere aanwijzingen maken duidelijk dat Klima een theoriebegrip hanteert dat thuishoort in positivistisch getinte wetenschapsprogramma's. Zonder twiffel is dit een van de meest verbreide verklaringsmodellen in de sociale wetenschappen. Nochtans is het niet het enige (29). Van "echt" theoretisch pluralisme, zo stelt Klima daarna, is pas dan sprake als precies dezelfde voorspellingen over gebeurtenissen afgeleid worden uit verschillende theorieën, die logisch inconsistent met elkaar zijn (30). Want uit het laatste volgt dat een van die theorieën fout moet zijn. Deze wordt daarna, zoals het hoort met ondeugdelijke producten, uit het marktaanbod teruggenomen. Na toetsing is het dus gedaan met het pluralisme. Klima's "echte" pluralisme kan daarom beter pseudopluralisme genoemd worden. Het gaat bij hem niet om het naast elkaar bestaan van

verschillende evenwaardige theorieën, maar om het naast elkaar bestaan van één ware en vele valse theorieën. Zijn "echte" pluralisme is in feite een subklasse van wat ik "intern pluralisme" heb genoemd. Subklassen, omdat er andere, minder eenvoudige subklassen van intern pluralisme zijn, zoals gedeeltelijke overlappings en aanvullingen van theorieën binnen eenzelfde onderzoeksprogramma. Klima zelf wijst bijvoorbeeld op de relatie tussen milieu- en verervingstheorieën. Vroeger gezien als elkaar wederzijds uitsluitend, neigt men er nu toe ze als complementair te zien.

Het grote probleem van de hedendaagse sociologie is echter dat van het extern pluralisme, het naast elkaar bestaan van verschillende wetenschapsprogramma's. Dit nu noemt Klima "pseudopluralisme".

Van echt pluralisme is volgens hem buitengewoon zelden sprake in de sociologie. In eerste instantie stelt hij daarvoor verantwoordelijk de onprecieze, essayistische vorm waarin de meeste theorieën worden verwoord, en het onopgeloste operationaliseringsprobleem. Dubbelzinnig, ondoorzichtig taalgebruik en onjuiste, onbegrijpelijke of willekeurige operationaliserings van theoretische begrippen in meetbare indicatoren maken het vrijwel onmogelijk om vast te stellen of twee theorieën werkelijk met elkaar concurreren, elkaar aanvullen, uit elkaar af te leiden zijn of over verschillende onderzoeksobjecten gaan.

Tot zover slaan Klima's argumenten enkel op intern pluralisme. In tweede instantie ontdekt hij echter dat het echte pluralisme niet zozeer door deze twee factoren wordt bemoeilijkt, maar veel meer door het feit dat bij verschillende theorieën ook verschillende wetenschapsfilosofische criteria behoren.

Wetenschappelijke vooruitgang wordt door Klima gezien als een selectieproces waarin valse van ware theorieën worden gescheiden. Dit selectieproces moet worden gereguleerd door methodologische regels. Uiteraard werkt het alleen maar als over die regels eensgezindheid bestaat. Enigszins beteuterd komt Klima echter op bladzijde 203 tot de ontdekking dat die eensgezindheid er niet is. Zijn eerste analyse vindt zo een ietwat mistroostig slot. Het pseudopluralisme wordt verklaard uit het ontbreken van een consensus op wetenschapsfilosofisch niveau. De consensus ontbreekt ..... omdat er pseudopluralisme is. Wellicht had Klima zich deze verrassing kunnen besparen door vanaf het begin expliciet in termen van wetenschapsprogramma's te denken en te schrijven. Wellicht, want uit alles blijkt dat hij de stap weigert te doen, die hij dan eerst zou moeten zetten: te erkennen dat bij gebrek aan algemene en onbestreden beoordelingscriteria verschillende wetenschapsprogramma's recht van bestaan hebben. Af en toe zet hij de voet vooruit, maar steeds keert deze weer terug op de plaats van afzet. Want extern pluralisme is en blijft voor Klima een pseudopluralisme. Voor hem is er namelijk maar één echt wetenschapsprogramma in de sociologie. Dat is de kritisch-rationalistische sociologiebeoefening, gebaseerd op "de methodologie" (mijn cursivering)

"van *de* empirische wetenschap" (31). Daarmee maakt Klima precies die fout waartegen in het eerste deel van dit hoofdstuk gewaarschuwd werd: namelijk de criteria van het ene wetenschapsprogramma te gebruiken ter beoordeling van andere. Zo handelt hij als die Europese antropologen, die met hun conceptie van rationaliteit in de hand culturen van andere volken irrationeel noemden. Daaraan doet Klima's aarzelende stap in de richting van een erkenning van dit externe pluralisme niets af: "Afhankelijk van het wetenschapsprogramma of -ideaal dat men de voorkeur geeft, zal de sociologie niet enkel mogelijk verschillende empirische theorieën produceren, maar ook een heel andere wetenschap zijn. Dit pluralisme van concurrerende wetenschapsidealen is zelf dus van metawetenschappelijke aard" (32). Dit standpunt wordt echter uitgewerkt op een wijze die nieuw is noch acceptabel. Als ideaaltypen van dergelijke wetenschapsidealen stelt Klima namelijk de "empirisch-nomologische" richting tegenover de "kritisch-filosofische". Bij René König hielden ze, vele jaren eerder, "sociologische theorie", respectievelijk "maatschappijtheorie" (33). Evenmin als bij Klima gaat het bij König om werkelijk vergelijkbare en evenwaardige elementen; dergelijke maatschappijtheorieën kunnen praktisch nut hebben, maar niet de status van wetenschap. En precies zo wordt ook in deze laatste versie van Klima's pluralisme de mogelijkheid van een ander wetenschapsprogramma geloofend. Klima doet overigens geen moeite de discrepanties binnen zijn hier samengevatte opvattingen over "echt" en "pseudo" pluralisme op te helderen. In plaats daarvan stelt hij de schuld-vraag.

De oorzaken van het pseudopluralisme (en daarmee in zijn ogen ook die van de achterstand van de sociale ten opzichte van de natuurwetenschappen) ligt niet op wetenschapsfilosofisch niveau: "De sociale wetenschappen onderscheiden zich van de natuurwetenschappen niet doordat het voor de eerste principieel onmogelijk zou zijn wetenschappelijk objectieve, niet-ideologische uitspraken te doen, maar enkel en alleen omdat de methodologie volgens welke regels zulke uitspraken mogelijk zijn, niet of onvoldoende *toegapast* worden" (34). Dit heeft op zijn beurt maatschappelijke oorzaken, en Klima's analyse op dit punt vormt het origineelste en prikkelendste deel van zijn betoog.

Al enkele jaren eerder had hij het pluralisme binnen de sociologie geïnterpreteerd als een sociologisch probleem; en wel speciaal als een probleem van conflicterende rollen (35). De kern van zijn verhaal toen was dat (academische) sociologen konden kiezen uit de rol van wetenschapsman en die van kritisch intellectueel en dat de maatstaven die aan deze rollen worden gesteld, sterk verschillen. Op die manier kan er geen systeem van sociale beheersing binnen de gemeenschap van sociologen ontstaan waarbij uniforme kwaliteitsstandaarden gehanteerd worden. Dit leidt op zijn beurt tot een onherroepelijke

stagnatie in de ontwikkeling van de sociologie. Deze gedachtengang werkt Klima nu verder uit. De belissende factor is het voor de sociologie "relevante publiek". Bestaat het publiek tot wie de socioloog zich richt, uit "experts" of uit "leken"? De "experts", dat zijn dan de vakgenoten. Gezamenlijk vormen ze een academische gemeenschap die dan weer een markt in wetenschappelijke producten omvat. De "experts" beoordelen die producten aan de hand van de methodologische regels waar Klima eerder van sprak, en delen op die basis blaam of lof aan elkaar uit. Het gemeenschappelijk belang van vragers en aanbieders in de verbetering van sociologische theorieën definiëert tevens aard en omvang van deze markt. Geschilderd wordt hier met andere woorden de *autonomie* van de markt in producten der sociologie. Deze wordt gegarandeerd door het feit dat de vakgenoten normatief en feitelijk de kwaliteitsbewaking van deze wetenschappelijke producten monopoliseren. Hoe anders is het gesteld met het lekenpubliek! Dit is niet alleen zelf niet betrokken bij de voortgang van de sociologie op theoretisch niveau, het stelt er ook geen belang in. Het stelt enkel eisen van praktische bruikbaarheid aan de sociologiebeoefening - en als op bladzijde 201 stelt Klima "practisch" gelijk aan "ideologisch". Van centraal belang is echter dat dit lekenpubliek geen maatstaven van wetenschappelijke kwaliteit hanteert, er ook geen belang in stelt en er evenmin toe bekwaam is. De socioloog die zich richt tot het lekenpubliek onttrekt zich aan de sociale controle van zijn vakgenoten.

Het grote verschil tussen sociologie en natuurwetenschappen bestaat volgens Klima nu hieruit dat in de natuurwetenschappen enkel de maatstaven van de "experts" als legitiem geaccepteerd worden. In de sociologie daarentegen pretenderen zowel een theoretisch georiënteerd publiek van "experts" als een praktisch georiënteerd "leken"publiek het voor de sociologie "relevante publiek" te zijn. Met deze constatering meent Klima de diepere oorzaak van het pluralisme van "wetenschapsidealen" (wetenschapsprogramma's) te hebben opgespoord.

Zoals gezegd: de analyse is elegant. Maar ze is niet juist. Want de verschillen tussen wetenschapsprogramma's in de sociologie kunnen niet herleid worden tot het feit of ze zich tot "experts" dan wel tot "leken" richten. Wie bijvoorbeeld het etnomethodologische wetenschapsprogramma vergelijkt met dat van de Amerikaanse standaard sociologie constateert vrijwel onoverbrugbare verschillen op alle vier te onderscheiden aspecten (36). Maar beide programma's definiëren zichzelf als theoretisch georiënteerd en doen weinig voor elkaar onder in ontonegankelijkheid voor de leek. Zelfs het voorbeeld dat Klima zelf geeft ter illustratie van zijn theorie klopt niet. Ook de tegenstelling tussen "empirisch-nomologische theorie" en "kritische maatschappijtheorie" kan niet gereduceerd worden tot die tussen "experts" en "leken". Zeker, de ideeën van Adorno en Habermas genoten een tijdlang

grote populariteit onder sociologisch geïnteresseerde delen van de bondsrepublikeinse intelligentsia. Maar dit wetenschapsprogramma ontstond niet ten gevolge van deze belangstelling van een lekenpubliek, en evenmin kan men staande houden dat de kwaliteitsstandaarden van de "kritische theorie" begripelijkheid of praktische bruikbaarheid hoger stelden dan theoretische relevantie. Net zo min als Durkheim het verschijnsel godsdienst kan verklaren uit de sociale effecten ervan, vermag Klima het pluralisme in de sociologie te verklaren uit verschillen in rolopvatting van en publieksgroepen voor sociologen.

Kortom, de wijze waarop Klima dit pluralisme heeft onderzocht, blijkt weinig vruchtbaar. Het kan volgens zijn diagnose enkel opgelost worden door het te ontkenen: enkel door de regels van één wetenschapsprogramma als legitiem te aanvaarden kan het pluralisme overwonnen worden.

De "kritische maatschappijtheorie" die hij aan de ene kant opvoert als een alternatief wetenschapsprogramma, wordt tegelijkertijd door hem uit de sfeer van de serieuze wetenschap weggedefinieerd. Het kenmerk ervan zou namelijk zijn dat het "de regels van de ervaringswetenschap" (opnieuw: mijn cursivering) veronachtzaamt ten gunste van ideologische uitspraken. Klima laat er dus weinig twijfel over bestaan dat het niet gaat om verschillende wetenschappelijke standaarden van kwaliteiten, maar om "wetenschappelijke" standaarden bij de één, en ideologische bij de ander. De gelijkstelling van "practisch" met "ideologisch" viel ons al eerder op en het lekenpubliek heeft, als ik Klima goed begrijp, niet de behoefte aan praktisch bruikbare kennis, maar aan ideologische toverformules. Er is maar één legitiem wetenschapsprogramma, en als het lekenpubliek de "experts" in alle tijd en rust de ruimte laat dit programma te ontwikkelen, dan zal die activiteit uiteindelijk beloond worden met de constructie van een "sociale technologie" die wél praktisch bruikbaar is.

Dat er in de honderdvijftig jaar dat dit ideaal wordt nagejaagd nog nooit één sociologische wetmatigheid werd gevonden die formeel of inhoudelijk met die uit de natuurwetenschappen te vergelijken valt; dat de meeste empirische generalisaties in de sociologie zijn van het niveau van "als en alleen als dingen hard genoeg geslagen worden, breken de meeste" (37); dat pogingen als die van Berelson en Steiner om de onderzoeksresultaten van de sociologie te systematiseren volgens "de regels van de ervaringswetenschap" tot karikaturale en onbruikbare resultaten hebben geleid (38); al zulke feiten worden door Klima en zijn medestanders geheel genegeerd.

Dat dit najagen van dit wetenschapsideaal zoeken naar de pot goud aan het eind van de regenboog is, zouden ze op zijn minst kunnen afleiden uit de juist door hen zo vaak gememoreerde razendsnelle ontwikkeling van dataverwerkingstechnieken. Als dit wetenschapsprogramma immers inderdaad zo alleen zaligmakend zou zijn, dan zou men mogen verwachten dat de toch niet onaan-

zienlijke groep geleerden die zich wel aan "de regels van de ervaringswetenschap" houdt, successen zou hebben gescoord die enigszins vergelijkbaar zijn met die op onderzoektechnisch terrein. Het gebrek aan succes van het "empirisch-nomologisch" wetenschapsprogramma naar zijn eigen maatstaven kan niet afgedaan worden met de eeuwige dooddoener dat de sociologie "zo'n jonge wetenschap" is.

De pretenties van Klima c.s. berusten niet op solide prestaties en evenmin op deugdelijke argumentatie. Ze berusten op aanmatiging. Dit blijkt verder onder andere uit een eigenaardige anomalie in het betoog van Klima. De werking van de markt in producten van de sociologie die beheerst wordt door "experts", stelt hij als probleemloos voor. Het concept van de "expert", van de "professional" hanteert hij op de wijze die kenmerkend is voor de traditionele Amerikaanse beroepsociologie. De arts, de advocaat, de dominee, de socioloog beschikken over een voor leken ontoegankelijke, abstracte kennis, die zij zonder winst oogmerk ten dienste van de maatschappij toepassen. Door beroepsgroep als opleiding, toelating tot het beroep en beroepsuitoefening volgens een speciale beroepscode in eigen hand te houden wordt een "funktioneel" noodzakelijke autonomie ten opzichte van de rest van de samenleving bereikt (39). In de afgelopen jaren is men gaan doorzien dat deze beroepentheorie maar al te vaak neerkomt op het kritiekloos overnemen door sociologen van de ideologische formules waarmee dergelijke beroepsgroepen het bezit van bepaalde kennisdomeinen en beloningsprivileges rechtvaardigen (40).

In feite werkt het marktmechanisme in de sociologie helemaal niet zo probleemloos als Klima het hier voorstelt. Als zijn voorstelling van zaken maar bij benadering juist zou zijn, dan zou in de gemeenschap van sociologische experts wederzijdse kritiek de hoogste prioriteit moeten hebben. Het toepassen van "de regels van de ervaringswetenschap" kan immers in sociaal opzicht op niets anders neerkomen dan onderlinge kritiek. Kritiek is markttechnisch de prijs die de aanbieder voor zijn wetenschappelijke waar in ontvangst mag nemen. Deze kritiek zou te vinden moeten zijn in de recensie- en discussiekollommen van sociologische vakbladen. Welnu, ik onthul geen geheim als ik vertel dat het voor de redacties van sociologische vakbladen buitengewoon moeilijk is een recensiebeeld te voeren, om de simpele reden dat de meeste "experts" niet of nauwelijks bereid, en veelal ook niet in staat zijn om dit voor de groei van de kennis zo essentiële wetenschappelijke karwei te verrichten. De klaagzang van de redactie van het internationaal gezaghebbende recensietijdschrift *Contemporary Sociology* (41) bevestigt dat dit niet alleen in Nederland het geval is. De achtergrond van dit falen is niet zo moeilijk te duiden: in weerwil van wat Klima en andere sociologen uit deze marktgeoriënteerde traditie beweren, staat er binnen de gemeenschap van "experts" geen "beloning" op deze kritische arbeid. Sociologen verhogen er hun wetenschappelijke status niet mee. Evenmin maken ze zich zo bemind. De paradox doet zich voor dat de

distributie van beloning (in de vorm van erkenning, status) binnen de gemeenschap van sociologen zelf niet beloond wordt.

Zolang dergelijke discrepanties in het ideaalbeeld van de door "experts" beheerste wetenschappelijke gemeenschap niet zijn verklaard en opgelost, kan men er zich niet rechtmatig op beroepen als het doel waarnaar academische sociologen horen te streven. Wie dat toch doet laadt de verdenking op een valse legitimatie, een professionele ideologie te verdedigen in plaats van een empirische theorie toe te passen.

Die verdenking krijgt in dit geval enige extra ondergrond door Klima's klacht dat sociologen er "helaas" nog niet in geslaagd zijn "het monopolie op de verklaring en interpretatie van sociale samenhangen" (42) in handen te krijgen. Triest stelt hij vast dat ze op dat terrein nog steeds moeten opboksen tegen theologen, juristen, filosofen, literatoren, journalisten en politici, die "voorwetenschappelijke en ideologische leken-theorieën" produceren.

Zo'n klacht is moeilijk anders dan arrogant te noemen. Het voorafgaande betoog van Klima had als voornaamste nevenstreking immers dat sociologen in zijn ogen tot nu toe op praktisch en theoretisch gebied nog niet veel gepresteerd hebben. En dan durven stellen: als *wij* sociologen het nu maar voor het zeggen hadden! Dan zou het vast veel beter gaan met de sociologie!

Klima's standpunt zou nog enigszins aanvaardbaar zijn als hij inderdaad aannemelijk had gemaakt dat de sociologische "experts" het op dit terrein inderdaad beter zouden doen dan "leken". Maar dan nog zou een dergelijke monopoliseren van een kennisdomein op basis van een sociaal kenmerk - n.l. afgestudeerd zijn in de sociologie - onaanvaardbaar zijn. Wat zou moeten tellen is de kwaliteit van het product, niet de kwalificatie van de maker. Als Renate Rubinstein, om zo maar een voorbeeld te noemen, een zorgvuldige kritiek op het proefschrift van Loes Schenk in het weekblad *Vrij Nederland* schrijft, dan is kritiek van de soort dat *VN* geen wetenschappelijk vakblad is en Renate Rubinstein geen cultureel antropologe volstrekt irrelevant. Zulke kritiek past echter wel in een beroepsideologie, die een bepaald domein van kennis tracht te monopoliseren voor de "members of the profession".

In zo'n beroepsideologie passen ook klachten over leesbaarheid en begrijpelijkheid van wetenschappelijke literatuur. Esoterisch taalgebruik is een van de beste middelen om een kennisdomein te monopoliseren en dus vindt men onder sociologen keer op keer aanvallen op leesbaarheid, begrijpelijkheid, stijl en het gebruik van omgangstaal. Wippler, die enkele jaren na Klima ten onzent een overeenkomstig betoog hield stelde bijvoorbeeld dat "overdraagbaarheid van kennis een voor de kennisproductie irrelevant gezichtspunt is" (43). Hij pleitte voorts voor het gebruiken van "vaktaal" - onder andere met het argument dat "niet-wetenschappers" dan niet meer mee zouden kunnen praten (44). Het doet wat komisch aan als hij aan

het slot van zijn oratie de kollega's oproept "duidelijk aan te geven wanneer wetenschapstaal en wanneer omgangstaal gebruikt wordt" (45). Blijkbaar is de "wetenschapstaal" van de sociologie nog niet zover geavanceerd dat "de leek" zonder nadere toelichting al kan weten wat voor vlees hij hier in de kuip heeft. In dezelfde reeks elementen van een beroepsideologie hoort ook Klima's klacht over de essayistische vorm van veel sociologische literatuur thuis (46). Deze klacht komt overigens voor in de kontekst van een ... essay.

Men kan het met Nauta eens zijn dat "de op de natuurwetenschappen gebaseerde methodologie der sociale wetenschappen bij Klima tot een gesloten systeem is geworden" (47). Belangrijker is dan echter de konstatering die daarop volgt: dat dit gesloten systeem dienst dreigt te doen als een beroepsideologie van sociologen.

Sociologie, beoefend volgens deze principes, lijkt op films van de firma Scorpio. Alle ingrediënten om een echte film te maken lijken aanwezig. Scripts met afgebeten dialogen die in twee zinnen worden geacht een karakter te profileren. Heuse camera's staan klaar, en er worden "overshouldershots" gemaakt (de cinematografische equivalent van Old Shatterhands befaamde "knieschot"). Op de klapstoeltjes staan de namen van de "regisseur" en de "sterren". Er is muziek, die net echte filmmuziek is, de camera is op een dolly vastgezet en blote meiden ontbreken al evenmin als craneshots.

Maar het resultaat is steeds weer een net echte film. De zoveelste mislukking wordt gerechtvaardigd met het argument dat deze geproduceerd moest worden om de volgende te kunnen maken, zoals ook elk sociologisch onderzoek eindigt met de uitroep: "Dit moet nader onderzocht worden".

Als recept voor de overwinning van het pluralisme kent Klima's programma geen ander gebod dan dat iedere socioloog zich maar aan dit wetenschapsprogramma moet onderwerpen. In de slotpagina's klinkt een diepe melancholie door over het feit dat de kritisch-rationalisten (nog) niet sterk genoeg zijn om iedereen die sociologie wil leren naar de kostschool van meneer Klima te sturen.

Dat dit recept neerkomt op het achter de wagen spannen van de paarden wordt gesuggereerd door John Heyl. Deze konstateert droogjes dat de institutionalisering en professionalisering van de sociologie in de V.S. al vijf en zeventig jaar voortduurt zonder dat er iets te bespeuren valt van een algemeen aanvaarde "paradigmatic structure" (een begrip dat correspondeert met "wetenschapsprogramma"). Hij stelt vervolgens vast dat de vorming van "paradigma's" of "disciplinary matrices" (zoals Kuhn ze tegenwoordig noemt) in de natuurwetenschappen *voorafging* aan hun institutionalisering en professionalisering. Sociologie daarentegen werd een academische discipline "vóór het zich kon beroemen op iets dat vergelijkbaar was met de prestaties van Newton en Lavoisier" (48). Het lijkt met andere woorden aannemelijk dat "als institutionalisering en professi-

onalisering aan het tot stand komen van een paradigmatische structuur voorafgaan, die structuur waarschijnlijk niet zal ontstaan, althans niet een die vergelijkbaar is met die van de natuurwetenschappen" (49). Net als Klima legt ook Heyl verband tussen sociale factoren (institutionalisering en professionalisering) en het ontstaan van wetenschapsprogramma's in de sociale en de natuurwetenschappen. Heyl's veronderstelling sluit echter niet uit dat het niet ontstaan van een algemene paradigmatische structuur, van een uniform wetenschapsprogramma, in de sociologie ook nog andere oorzaken zou kunnen hebben. Misschien is een van de oorzaken wel dat de meeste kennis die sociologisch interessant is, inderdaad anders gestructureerd is dan de natuurwetenschappelijke.

Ondertussen doet de positie die Klima en zijn medestanders innemen denken aan die van Iwan Karamazow: "Als er geen god is, dan is alles geoorloofd". Als sociologen de regels van de ervaringswetenschap niet accepteren dan ontstaat er anomie, normloosheid, chaos (50).

De oplossing van het afschuwelijke dilemma waarvoor Klima de socioloog stelt begint met het inzicht dat in dat geval niet alles geoorloofd is. Want wat Klima c.s. weigeren in te zien is dat ook het "lekendebat", dat ook de discussie tussen intellectuelen, politici en journalisten regels kent, en standaarden van kwaliteit. Het zijn de *regels en standaarden van argumentatie* en het is een traditionele fout van positivistisch georiënteerde denkers om te loochenen dat buiten hun model van wetenschappelijke rationaliteit voor nog iets anders dan irrationaliteit en willekeur plaats is. Technokratische denkbeelden waarin het hele maatschappelijke leven volgens "wetenschappelijke" procedures bestuurd zou moeten worden, en het maken van een waterdichte scheiding tussen wetenschap en politiek zijn zo gezien loten van eenzelfde boom. Het wetenschapsideaal van Klima c.s. is gebaseerd op de idee van sociale wetenschap als een experimentele wetenschap - waarbij dan vaak allang achterhaalde, 19e-eeuwse concepties van de natuurwetenschappen als voorbeelden gelden. Geheel uit het zicht verdwijnt dat de sociologie, inclusief de bijdragen van de kritisch-rationalisten (51) altijd veel meer een *discursieve* dan een *experimentele* wetenschap is geweest. Op de vraag "of de rede volstrekt onbekwaam is op die terreinen die aan berekening ontsnappen; en of we, als experiment noch logische deductie in staat is de oplossing van een probleem te verschaffen, overgeleverd zijn aan irrationele krachten, instinkten of zelfs geweld" (52), is vanuit dit wetenschapsideaal eigenlijk nauwelijks ingegaan. Terwijl naar mijn bescheiden schatting veel meer dan de helft van de klassieke en moderne sociologie discursief van karakter is, vindt men in de sociologie-opleidingen wel grote aandacht gespenseerd aan methoden en technieken van (kwantitatief) onderzoek, maar niet of nauwelijks aan de regels van praktische argumentatie die de basis van een korrekte discursieve sociologie vormen (53).

Zulke regels reguleren het debat zowel binnen de "gemeenschap van experts", als tussen "experts" en "leken", maar ook dat tussen "leken" onderling. Als dat niet zo was, zou veel van wat doorgaat voor het kwalitatief beste in de sociologie niet geschreven kunnen zijn door auteurs die optraden als publicisten voor een intellectueel, verlicht, maar niet "professioneel gekwalificeerd" publiek.

Vanuit dit gezichtspunt wordt het loslaten van het intellectuele "lekenpubliek" als referentiegroep voor de sociologie juist bizar en gevaarlijk. Auteurs als Klima en Wippler die oproepen tot "professionalisering", ook van de "taal" van de socioloog, keren de redenering van Kuhn, waarop ze zich baseren, om: een discipline wordt echter niet wetenschappelijker omdat ze onbegrijpelijker wordt. Professionalisering in deze zin zal vóór alles leiden tot groepskonformisme, steriliteit en jargon (54). Sterker nog: ze roept het verschijnsel op, dat ermee bestreden heet te worden, namelijk selectievorming, en pseudopluralisme (55).

In het eerste deel van dit hoofdstuk werd benadrukt dat alleen van pluralisme kan worden gesproken als er sprake is van wetenschapsprogramma's die geen gemeenschappelijke wetenschapsfilosofische onderbouw hebben. Een dergelijk pluralisme leidt noodzakelijkerwijs tot onderlinge onvergelykbaarheid, in de zin van het niet in elkaar kunnen vertalen van wetenschapsprogramma's.

Daarbij heb ik betoogd dat een oplossing die één bepaald wetenschapsprogramma tot de maat van andere uitroept, een schijnoplossing is.

Zowel in de natuurwetenschappen als in de sociale wetenschappen is deze onderlinge onvergelykbaarheid de as geworden waarom de Kuhniaanse discussie is gaan draaien. Als Kuhn's radicale these van de principiële onvergelykbaarheid van "paradigma's", "disciplinary matrices", "wetenschapsprogramma's" juist is, dan kan dat alleen maar tot de slotsom leiden dat vooruitgang in de wetenschap illusoir is, en dat wat "waarheid" en "wetenschap" zijn niet objektief, rationeel, gefundeerd kan worden, maar sociaal en historisch varieert. Net als bij Mannheim kan dit standpunt enkel tot een wetenschappelijk en uiteindelijk ook moreel relativisme leiden (56). Dit is een van de meest veelvuldig ingebrachte beschuldigingen tegen Kuhn, en zijn verweer in het naschrift van de nieuwe uitgave van *The Structure of Scientific Revolutions* (57) is weinig overtuigend.

En dan heeft Kuhn het uitsluitend over de natuurwetenschappen waar het feit dat er sprake is van wetenschappelijke vooruitgang eigenlijk niet omstreden wordt. Ook niet door Kuhn. Vergelijk daarmee de sociale wetenschappen: wie de lijst van zogenaamde "wetenschappelijke doorbraken" beziet, die Deutsch, Senhaas en Platt enkele jaren geleden publiceerden (58), kijkt tegen een karikatuur aan, omdat wat voor de één een doorbraak is, de ander als een terugval in idiotie voorkomt: van welke olympische positie kan men bijvoorbeeld en de Skin-

neriaanse leertheorie en de Freudiaanse dieptepsychologie als wetenschappelijke doorbraken beschouwen, zoals Deutsch c.s. doen?

Op dezelfde wijze zouden deze katalogusmakers op een lijst van natuurwetenschappelijke doorbraken tegelijk de ontdekking van plogiston en van zuurstof moeten plaatsen.

Kuhn en anderen hebben de overgang van het ene "paradigma" naar het andere geduid als een "gestalt" wisseling, een religieuze bekering, een politieke revolutie. Met datzelfde positivistische vooroordeel dat hiervoor reeds werd opgemerkt is steeds de konklusie getrokken dat zulke overgangen *dus* irrationeel zijn.

De oplossing, althans relativering, van het pluralisme begint met de konstatering dat deze eenzame opsluiting in "paradigma's" of wetenschapsprogramma's, evenmin als het hebben van een politieke overtuiging, het onmogelijk maakt om over de grenzen van de eigen positie heen te kijken, die te relativeren. Zowel in zijn typering van wat het betekent een paradigma aan te hangen als in zijn opmerkingen over politieke en religieuze overtuigingen overdrijft Kuhn in sterke mate: wetenschapsprogramma's, noch religies, noch politieke doctrines zijn zo logisch coherent, systematisch eenduidig en gesloten als hij het soms doet voorkomen. De empirische werkelijkheid van wetenschapsprogramma's is niet gelijk aan het ideaaltypen ervan, waarin om analytische redenen bovenstaande kenmerken juist benadrukt worden. Dit onderkent Kuhn niet of nauwelijks. Daarbij moet overigens aangetekend worden dat men bij Kuhn zowel een radikale als een gematigde onvergelykbaarheids these aantreft (59). De gematigde onvergelykbaarheids these heeft als kern dat wetenschappelijke vooruitgang niet zo rationeel verloopt als de vele wetenschapstheorieën stellen, zonder dit proces nochtans als volstrekt irrationeel aan te merken.

Er is daarom wel degelijk een mogelijkheid tot vergelijking van wetenschapsprogramma's. Deze realiseert zich in het medium van de omgangstaal. Als dit niet het geval was zou bijvoorbeeld Kuhn's theorie geschreven noch begrepen kunnen zijn. De omgangstaal vormt als het ware het metaniveau waarin zinnig over wetenschapsprogramma's gesproken kan worden; en de regels van praktische, rationele argumentatie vormen naar alle waarschijnlijkheid de metaregels die we hanteren als we wetenschapsprogramma's met elkaar vergelijken. De overwinning van het pluralisme wordt mogelijk door wetenschapsprogramma's allereerst op te sporen en voor te geleiden en ze vervolgens te vergelijken wat betreft hun pretenties en prestaties. Daarbij "(zouden) spelregels naar voren (kunnen) komen, waarvan men totdantoe niet eens wist dat zij werden gehanteerd" (60). Uit dergelijke vergelijkingen zal naar voren komen dat het, geheel in tegenspraak tot wat Klima stelt, in de sociologie niet zo moeilijk is om charlatans van genieën te onderscheiden (61).

NOTEN EN LITERATUURVERWIJZINGEN

De tussen haakjes geplaatste jaartallen geven het oorspronkelijke jaar van publikatie aan.

1. J.J.A. van Doorn, C.J.Lammers, *Moderne Sociologie*, (1959) 1964, blz.11.
2. N.C.Mullins, *Theories and Theory Groups in Contemporary American Sociology*, New York, 1973.
3. Wie de sociologie wil laten beginnen in de 17e eeuw stuit dan al meteen op de tegenstelling tussen de inductief-experimentele benadering van Francis Bacon en de deductief-axiomatische van Hobbes, Grotius, Descartes en Spinoza.
4. Geciteerd bij R.K.Merton, *Theory and Social Structure*, New York, 1968, blz. 475.
5. Th.Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago, 1962.
6. R.W.Friedrichs, *A Sociology of Sociology*, New York, 1970.
7. W.L.Wallace, *Sociological Theory*, London, 1969, blz.16-44.
8. I.Lakatos, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", in I.Lakatos, A.Musgrave, *Criticism and the Growth of Knowledge*, London, (1970) 1972, blz.132-138.
9. Een bescheiden toepassing van dit model treft men aan in een volgend hoofdstuk van dit boek.
10. Cf. I.Lakatos, "History of Science and its Rational Reconstructions", in R.C.Buck, R.S.Cohen, ed., *Boston Studies in the Philosophy of Science*, vol.VIII, Dordrecht, 1971, blz.92-136.
Veel verwarring wordt buiten het angelsaksisch taalgebied veroorzaakt door de neiging "science" als "wetenschap" te vertalen. "Science" betekend echter allereerst, en meestal natuurwetenschap.
11. Lakatos, 1972, blz.132; Lakatos, 1971, blz.99.
12. Lakatos, 1971, blz.99.
13. De locus classicus is C.G.Hempel, P.Oppenheim, "Studies in the Logic of Explanation", in C.G.Hempel, *Aspects of Scientific Explanation*, New York, 1965
14. Hierover lopen de meningen overigens sterk uiteen. Voor een uiteenzetting van overeenkomst en verschil tussen het hypothetisch-deductieve, het deductief-statistische en het inductief-statistische model cf. C.G.Hempel, *Aspects of Scientific Explanation*, in Hempel, o.c., blz. 331-489.
15. Dit model wordt uiteengezet in G.H.von Wright, *On so-called practical inference*, Acta Sociologica 15, (1972) blz.39-53.
16. K.R.Popper, *Objective Knowledge*, Oxford, (1972) 1973, blz.106-190.
17. B.v.: T.Hayden, "The Politics of the Movement", in *Dissent*, jan./feb.1966, B.Moore, *Reflections on the Causes of Human Misery and upon Certain Proposals to Eliminate them*, Boston, 1972.
18. Zie echter blz.23 voor een zekere relativering.
19. Friedrichs, o.c., blz.55-56.
20. G.Ritzer, "Sociology: A Multiple Paradigm Science", in *The American Sociologist*, 1975, vol.10 (August), blz.156-167.
21. G.Ritzer, o.c., blz.164.
22. N.C.Mullins, o.c., blz.213-265.
23. N.C.Mullins, o.c., blz.105-128.
24. Een beknopt, maar uitstekend overzicht geeft W.C.Connolly, *Political Science and Ideology*, New York, 1967.

25. Een geslaagd voorbeeld van zo'n combinatie is R.Presthus, *Men at the Top*, New York, 1964.
26. In *Balans van de Sociologie*, (Utrecht, 1974) gebruikt Goudsblom vier van zulke standaarden ter beoordeling van sociologische theorieën. De discussie n.a.v. zijn boek maakte echter duidelijk dat er geen overeenstemming viel te bereiken over die standaarden, noch over hun onderlinge verhouding.
27. R.Klima, "Theorienpluralismus in der Soziologie", in A.Diemer (hrsg.), *Der Methoden- und Theorienpluralismus in der Wissenschaften*, Meisenheim am Glan, 1971, blz.198-218.
28. R.Klima, o.c., blz.198.
29. Cf. A.Ryan, *The Philosophy of the Social Sciences*, London, (1970) 1972, blz.100 e.v., en G.H.von Wright, *Explanation and Understanding*, Ithaca, New York, 1971.
30. R.Klima, o.c., blz.199.
31. Ibidem, blz.213.
32. Ibidem, blz.208.
33. Cf. R.König, "Einleitung", in R.König, *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, Band I (1967) 1973, blz.12.
34. R.Klima, o.c., blz.209.
35. R.Klima, "Enige Widersprüche im Rollen-Set des Soziologen", in B.Schäfer, hrsg., *Thesen zur Kritik der Soziologie*, Frankfurt am Main, 1969, blz.80-95.
36. Cf. Mullins, o.c., blz.183-212 en het programmatische artikel in A.Cicourel, *Cognitive Sociology*, Harmondsworth, (1972) 1973, blz.99-140.
37. Voorbeeld ontleend aan S.Andreski, *Social Sciences as Sorcery*, Harmondsworth, (1972) 1974, blz.201.
38. B.Berelson, G.A.Steiner, *Human Behavior: An Inventory of Scientific Findings*, New York, 1964.
39. Het artikel van T.Parsons, "Professions", in *Encyclopaedia of the Social Sciences*, 1968, behelst de klassieke formulering van deze beroepentheorie.
40. Cf. Th.J.Johnson, *Professions and Power*, London, 1972; A.L.Mok, *Beroepen in actie*, Meppel, 1973.
41. *Contemporary Sociology*, Vol.4, no.6, november 1975, blz.597.
42. R.Klima, o.c., blz.211.
43. R.Wippler, *Theoretische sociologie als praktisch probleem*, Assen, 1973, blz.28.
44. Ibidem, blz.26.
45. Ibidem, blz.32.
46. R.Klima, o.c., blz.199.
47. L.W.Nauta, "Inleiding", in L.W.Nauta, red., *Het neopositivisme in de sociale wetenschappen*, Amsterdam, 1975, blz.57.
48. John D.Heyl, "Paradigms in Social Science", in *Society*, 12 (1975), blz.66.
49. Ibidem.
50. R.Klima, o.c., blz.216.
51. Men denke in dit verband aan de oeuvres van H.Albert, E.Topitsch en K.D.Opp.
52. Ch.Perelman, L.Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric - A treatise on Argumentation*, Notre Dame, (1958) 1971, blz.3.

53. Een zeldzame uitzondering in de Nederlandse zowel als de vreemdtalige methodologische literatuur is H.Becker, *Sociale Methodologie*, Meppel, 1974, waarin wel enige aandacht aan de discursieve aspecten van de sociologie wordt besteed. De huidige standaardwerken op het gebied van praktische argumentatie zijn: Perelman, Albrechts-Tyteca, o.c., en A.Naess, *Communication and Argument*, Oslo, 1966.
54. Cf. Heyl, o.c., blz.67.
55. Cf. L.A.Coser, "Two methods in search of a substance", in *American Sociological Review*, 40 (december 1975), blz.691-700.
56. Er is een verrassende parallelliteit tussen de theorieën van Mannheim over ideologie en die van Kuhn over paradigma's. In zijn schitterende studie konstrueert Conolly (o.c.) ten aanzien van de paradox waarvoor Mannheim ons stelt een oplossing die, ondanks andere uitgangspunten en terminologie, treffende overeenkomsten vertoont met de hier gesuggereerde t.a.v. Kuhn.
57. L.Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 1969, blz.205-206.
58. K.W.Deutsch, J.Platt, D.Senghaas, "Doorbraken in de sociale wetenschap", in *Intermediair*, 8e jrg., 39, 29 september 1972, blz.1-9. (Oorspronkelijk gepubliceerd in *Science*, 1972.)
59. D.L.Phillips, "Paradigms and Incommensurability", in *Theory and Society*, vol.2 (1975), no.1, werkt dit argument uit.
60. Nauta, o.c., blz.58.
61. Vergelijkbare pragmatische konklusies treft men aan bij R.K.Merton, "The precarious Foundations of Detachment in Sociology", in E.A.Tirykian, ed., *The Phenomenon of Sociology*, New York, 1971: "Er is zeker geen sprake van een volledige overeenstemming tussen sociologen over beoordelingscriteria, maar er is evenmin een volledig gebrek aan zo'n overeenstemming. Ik heb de indruk dat er voldoende consensus over de waarde van sociologische arbeid bestaat, zelfs, als ze uit een concurrerende school afkomstig is, om meestal de verschillen tussen scholen en coterietjes te overwinnen. Welke theoretische school men ook aanhangt, nog steeds wordt Veblen beoordeeld als van een andere orde als Vance Packard, Weber van een andere dan Gumpłowicz, Durkheim van een andere dan René Worms", (blz.195).